

Eski Van Şehri'ndeki Horhor Camii Kazı, Proje, Onarımı ve Kullanımı Hakkında Bir Araştırma

Doç. Dr. Şahabettin Öztürk

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Restorasyon Anabilim Dalı, Van/TÜRKİYE
Orcid:0000-0001-6979-3342
e-mail:sahozturk13@gmail.com

ÖZET

Horhor Camii, Eski Van Şehri'nin batı bölümünde yer almaktadır. Yapının batısında Horhor bahçeleri ve Yalı (İskele) Kapısı, doğusunda Abbas Ağa Camii, kuzeyinde ise tarihi Van Kalesi'nin sarp kayalıkları ile çevrilidir. Yapıya giriş doğu cephenin kuzey köşesindeki tek kanatlı bir kapı ile sağlanır.

Caminin iç mekânı 9.40x17.50 m ölçülerinde doğu-batı yönünde gelişen dikdörtgen plana ve düz dam örtülü bir yapıya sahiptir. Yapının iç mekân aydınlatması güney beden duvarında alt ve üstte dörder, kuzey beden duvarında üstte dört, batı beden duvarında üstte iki ve doğu beden duvarında ise alt ve üstte ikişer toplam 18 adet dikdörtgen planlı metal korkuluklu pencereler ile sağlanmaktadır. İç mekânın ortasında doğu-batı istikametinde yer alan iki adet kaide üzerine oturan üç adet sivri kemer yer almaktadır. Yapının dışa taşkın süslemeli mihrabı süsleme olarak oldukça dikkat çekmektedir. Yaklaşık 1.30 m kalınlığındaki beden duvarlarının inşasında sıralı moloz taş, kapı, pencere, kemer, mihrap, oturma sekileri ve saçak bölümünde kesme taş kullanılmıştır.

Geleneksel Van Sivil mimari özelliğinde inşa edilen caminin düz damı, oturma sekileri ahşap mahfil katı ve taştan inşa edilmiş özgün ayakkabılık bölümleri ile Eski Van Şehri'ndeki diğer sekiz camiden farklılık göstermektedir. XIX. yüzyılın dini mimari özelliğinde inşa edilen yapı, 1915 yılına kadar hizmet vermiştir. 1915-18 Rus-Ermeni işgalinden sonra tahrip olan cami, 2010 yılına kadar kendi kaderine terk edilmiştir.

Van Valiliği tarafından 2011 yılında bilimsel kazı ve koruma proje çalışmaları yapılan caminin onarımı 2012-13 yılları arasında Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından yapılmıştır. Cami, 12.07.2013 tarihinde açılış töreni ile 98 yıl sonra ilk Cuma namazı kılınarak ibadete açılmıştır. Horhor Camii, ibadete açıldığı günden günümüze kadar birçok yerli ve yabancı turist tarafından ziyaret edilmiş, il kültür turizmine önemli kazanımlar sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Van Şehri, Horhor Camii, Kazı Çalışması, Onarım, Düz Toprak Dam.

A Study on the Excavation, Planning, Restoration, and Utilization of Horhor Mosque in Old Van City

ABSTRACT

Horhor Mosque is located in the western section of the Old Van City. To the west of the structure lie the Horhor Gardens and the Yalı (İskele) Gate, while the Abbas Agha Mosque is situated to the east, and the steep cliffs of the historic Van Castle enclose the site to the north. Access to the mosque is provided through a single-winged door at the northern corner of the eastern façade.

The interior of the mosque has a rectangular layout measuring 9.40 × 17.50 meters, extending in an east-west direction, and is covered with a flat roof. The illumination of the interior is ensured by a total of 18 rectangular windows with metal railings: four lower and four upper on the southern wall, four upper on the northern wall, two upper on the western wall, and two lower and two upper on the eastern wall. In the center of the interior, along the east-west axis, three pointed arches rest on two piers. The mosque's externally protruding, ornamented mihrab is a particularly striking decorative element. The load-

bearing walls, approximately 1.30 meters thick, are constructed of sequential rubble stone, while cut stone is used for the door, windows, arches, mihrab, seating platforms, and eaves.

Built in accordance with the characteristics of traditional Van civil architecture, the mosque differentiates itself from the other eight mosques in Old Van City with its flat roof, wooden mezzanine seating gallery, and uniquely designed stone-built shoe storage sections. Constructed in the 18th century as a religious architectural structure, the mosque remained in service until 1915. Following the destruction caused by the Russian-Armenian occupation between 1915 and 1918, the building was left abandoned until 2010.

Scientific excavation and conservation projects were initiated by the Van Governorship in 2011, and the restoration of the mosque was carried out between 2012 and 2013 under the supervision of the Bitlis Regional Directorate of Foundations. The mosque was reopened for worship on July 12, 2013, after 98 years, with the first Friday prayer held during the opening ceremony. Since its reopening, Horhor Mosque has attracted numerous local and international visitors, contributing significantly to the cultural tourism of the region.

Keywords: Old Van City, Horhor Mosque, Excavation, Restoration, Flat Earthen Roof.

1. GİRİŞ

Anadolu'nun en doğusunda yer alan Van ili ve çevresi, stratejik ve coğrafi konumundan dolayı birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır (Şekil 1). Bölgede yapılan bilimsel arkeolojik kazı çalışmaları sonucunda bölgede ilk olarak M.Ö. 5000 yılında bölgede başlayan imar ve iskân çalışmaları M.Ö. 4000 yılında "Erken Hurri Kültürü", M.Ö. 3000 yılında ise Hurrilerin kültürü ile tanışmıştır.

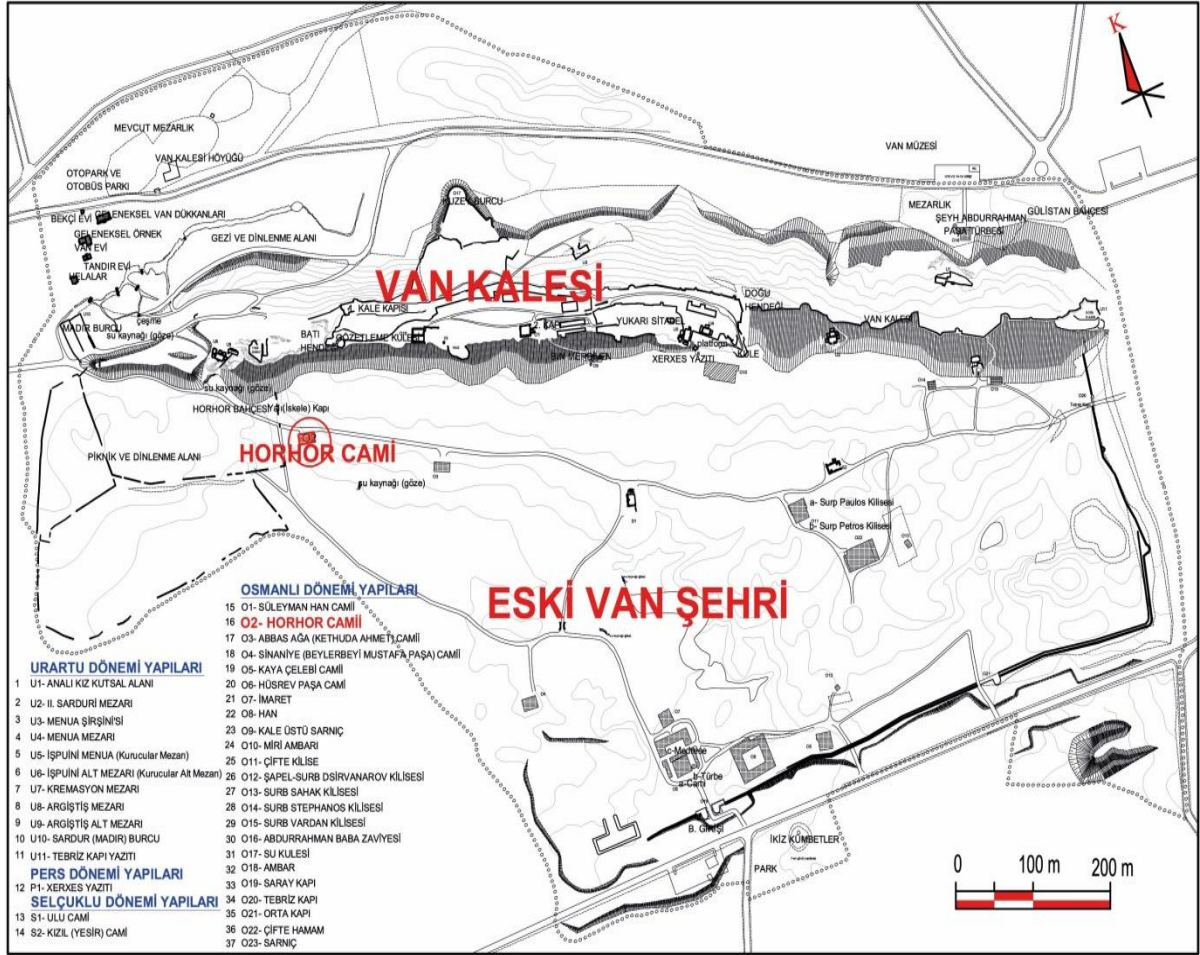

Şekil 1. Van İli Haritası (Kaynak: R. Saygılı, 2015)

M.Ö. 1400-1200 yılları arasında Hurri-Mittan Devleti'nin yıkılması ile Asurluların "Nairi Ülkeleri" olarak bilinen feodal birlikleri zamanla güçlenip Asurluların zayıflığından da yararlanarak M.Ö. 900 yılında büyük Urartu Devleti'ni kurular. Urartu Devleti'nin en önemli başkenti olan Van Kalesi (Tuşpa) İ.Ö. 855 yılında Urartu kralı I. Sardur tarafından inşa edilmiştir (Erzen, 1992, s. 14-24).

Van Gölü'nün doğu kıyısından yaklaşık 1.500 m mesafede yer alan Van Kalesi, yekpare kalker kütlesi 80.00 m yükselen kayalık üzerine kurul olan kale, 1.800 m doğu-batı

doğrultusunda, 100.00 m ise güney kuzey doğrultusuna uzanmaktadır. Doğu batı yönlerden hafif eğimli kademeli bir yükselişle, üstte düz ve uzun bir platforma ulaşılır. Üst bölümün güneyi keskin bir uçurum halinde, kuzeyi ise eğimli bir konumda şekillenmektedir. İç kalede günümüze kadar ulaşabilen Urartu krallarına ait mezar ve tapınma alanlarının olmasına karşın, halkın yaşadığı kalede ve kalenin güneyinde yer alan Eski Van Şehri'nde Urartu dönemine ait hiçbir ize rastlanmamaktadır (Günel, 1993, s. 35-50; Güzelöğlu, 1996, s.15-22; Kılıç, 1997, s.248-260; Öztürk, 2021, 703-746; Öztürk, 2023, 38-61). Van ili ve çevresine hakim olan her uygarlık, Van Kalesi ve Eski Van Şehri'nde çok sayıda dini, sivil ve askeri mimari eserler inşa etmiştir (Şekil 2).

**Şekil 2. Eski Van Şehir ve Kalesi Vaziyet Planı
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2010)**

Van Kalesi'nin güneyinde yer alan 500.000 m²'lik Eski Van Şehri'nin Urartular döneminde ne amaçla kullandığına dair belge ve tarihi bir ize rastlanmamaktadır. Eski Van Şehri'nin doğu, güney ve batısı çift sıra surlarla, kuzeyi ise Van Kalesi'nin sap kayalığıyla çevrelenmiştir (Şekil 2). Tarihi Eski Van Şehri'ne giriş, doğu surlarının kuzeybatı köşesindeki Tebriz Kapısı (Doğu Kapısı), batı surlarının kuzeybatı köşesindeki Yalı Kapısı (İskele Kapısı), güney surlarının üzerindeki Orta Kapı (Yeni Kapı) ile Saray Kapısı (Uğrun Kapısı) ile sağlanmaktadır (Öztürk, 2023, s. 38-61; Tarhan-Sevin, 1985, s. 297-355).

XVII. yüzyılın ortalarında (1655) Van ilini gezen Evliya Çelebi, Eski Van Şehri'nin on mahalleden meydana geldiğini anlatmıştır (Çelebi, 1993, s. 354,355). 1915-18 yılları arasında işgale uğrayan ve yıkılan Eski Van Şehri'ndeki mimari yapılar yaklaşık bir asır içerisinde ilgisizlik, bakımsızlık vb. olumsuz etkilere maruz kalarak bir bölümü yok olmuştur (Şekil 2,3).

**Şekil 3. Van Kalesi Güneydoğu Genel Görünüşü
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2020)**

1899 yılındaki tarihi Van Vilayeti Salnamesinde 54 adet dini yapıdan 27'si cami, 27'si ise mescittir (Van Vilayet Salnamesi 1315, 1995, s. 69). Günümüzde Eski Van Şehri ile Kalesi'nde yaşanan olumsuzluklara rağmen ayakta kalma mücadelesi veren tescilli tarihi camilerin sayısı ise dokuzdur (Öztürk-Erzen, 2004, s. 52-54).

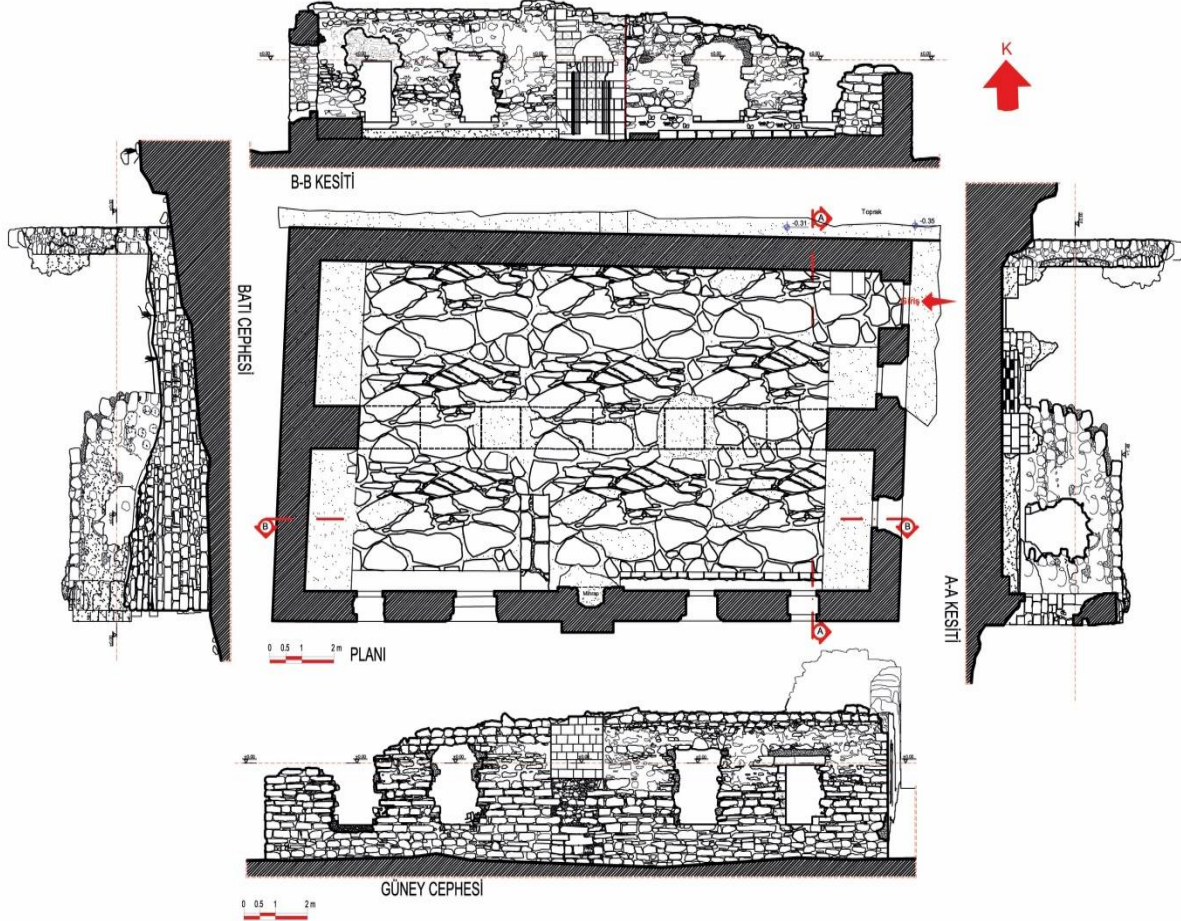
**Şekil 4. Horhor Camii Kazı ve Onarım Öncesi Kuzeydoğu Görünüşü
(Kaynak: Ş. Öztürk 2008)**

Van Kalesi ve Eski Van Şehri'ndeki tarihi camilerden Süleyman Han Camii, Abdurrahman Camii, Kaya Çelebi Camii, Hüsrev Paşa Camii ve Horhor Camileri, Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2005-15 yılları arasında onarımı yapılarak ibadete açılmıştır (Şekil 4,5).

HORHOR CAMİİ

1.1. Konum ve Tarihçesi

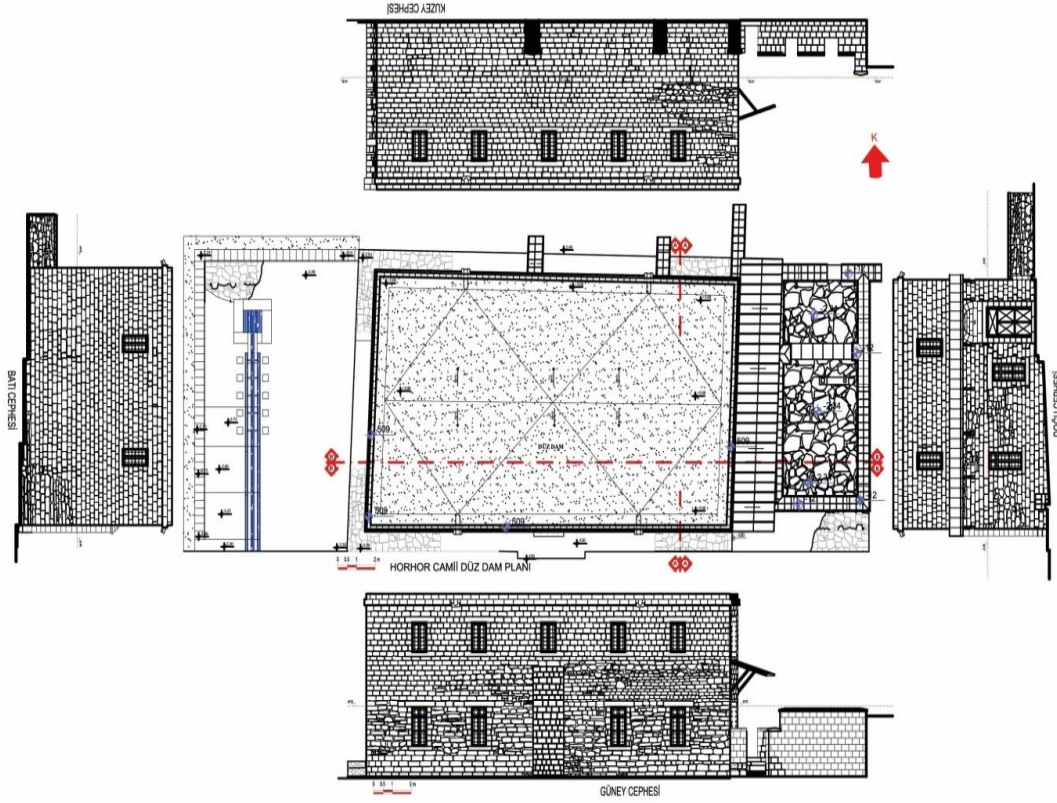
Horhor Camii, Eski Van Şehri'nde I. derece Arkeolojik Sit alanı içerisinde yer almaktadır. Merkez İpekyolu İlçesi Eskişehir Mahallesi, tapunun 164 Pafta, 611, Ada 22 Parselinde kayıtlı olan Horhor Camii'nin mülkiyeti Abbas Ağa Camii Şerifi Vakfı'na ait bir yapıdır. Caminin doğusunda tarihi Abbas Ağa Camii, batısında Horhor Bahçeleri ve Yalı (İskele) Kapısı, kuzeyi ise Van Kalesi'nin sarp kayalıkları ile çevrelenmiştir (Şekil 4,5).

**Şekil 5. Horhor Camii Kazı Sonrası Rölöve Vaziyet Planı
(Kaynak: Ş. Öztürk)**

Horhor Camii'nin doğusunda yapıya bitişik olarak bina edilen dikdörtgen planlı yapı bölümünün fonksiyonel yapısı ile ilgili alanda yapılan bilimsel kazı çalışmaları sonucu net bir bilgi elde edilememiştir. Caminin kuzeybatısında camiden ayrı olarak inşa edilen Horhor Çeşmesi yer almaktadır (Şekil 5,6).

Horhor Camii'nin inşa tarihi hamisi ve banisi hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Cami mihrap nişi alınlığı üzerinde yer alan özgün kitabesinde altı adet dekoratif kartuşlarının içerisinde herhangi bir yazı yer almamaktadır. Horhor Camii'nin yapım malzemesi, inşa tekniği, mimari formu, diğer mimari ve yapısal özellikleri dikkate alındığında XVIII. yüzyılın içerisinde inşa edildiği düşünülmektedir (Öztürk, 1996, s. 8-11; Öztürk, 2018, s. 1752-1772; Öztürk, 2021, s.737,738).

**Şekil 6. Horhor Camii Kazı Sonrası Restorasyon Vaziyet Planı
(Kaynak: Ş. Öztürk,2011)**

Horhor Camii, 08.06.1979 tarih ve A-1673 sayılı karar ile Ankara Gayri Menkul Eski Eserler Yüksek Kurulu tarafından "Anıt" yapı olarak tescil edilerek kayıt altına alınmıştır. Horhor Camii'ne ait bilimsel kazı ve koruma projeleri Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Doç. Dr. Şahabettin Öztürk tarafından hazırlanmıştır. Camiye ait ilgili koruma projeleri Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 20.09.2013 tarih ve 488 sayılı karar ile onaylanmıştır (Şekil 6,7).

Horhor Camii, bilimsel kazı ve onarım çalışmaları 2012-13 yılları arasında yapılarak günümüzde ibadete açılmış, yerli ve yabancı turistler tarafından kullanılarak ziyaret edilmektedir.

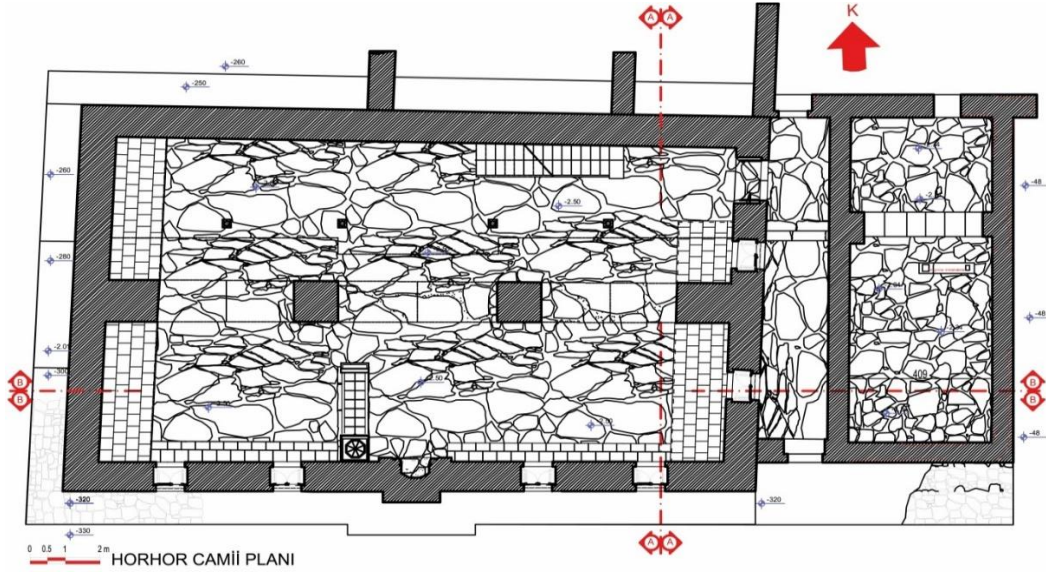
**Şekil 7. Horhor Camii Onarım Sonrası Kuzeydoğu Genel Görünüşü
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2008)**

2. YAPININ İNCELENMESİ

Horhor Camii'nin incelenmesi yöntem olarak plan, cepheler, düz dam örtüsü, çeşme, süsleme, yapı tekniği ve malzeme olarak ayrı ayrı olarak değerlendirilmiştir.

2.1. Plan Analizi

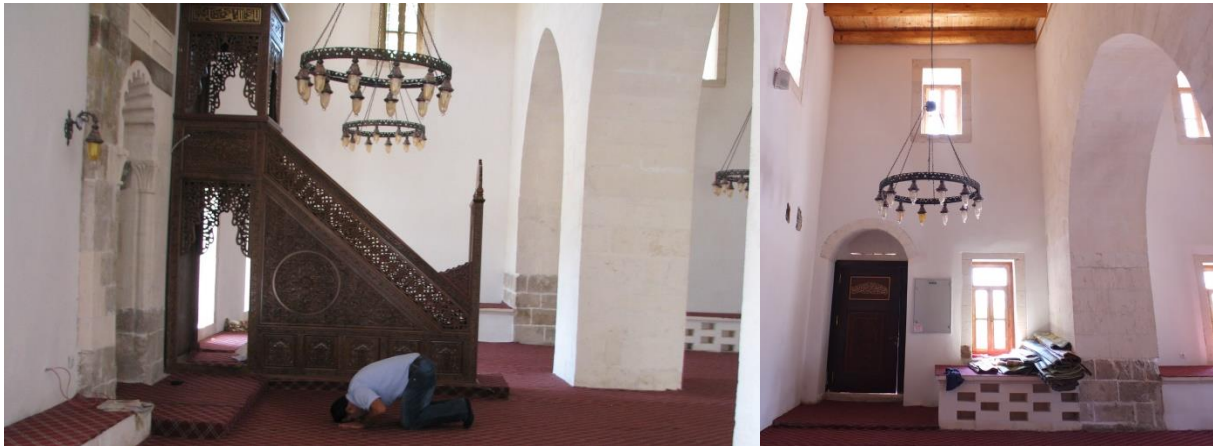
Horhor Camii'sinin doğusunda sonradan yapıya bitişik olarak inşa edilen dikdörtgen planlı mekân ve kuzeyinde devam eden üç adet duvar kalıntısı yapılan bilimsel kazı sonucunda tespit edilmiştir. Bu bölümlerin Horhor Camii yapısı ile mimari ilişkisi tam olarak tespit edilememiştir (Öztürk, 2012, s. 9-27), (Şekil 8).

Şekil 8. Horhor Camii Restorasyon Planı (Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)

Horhor Camii'nin doğusunda bitişik olarak inşa edilen 7.29x11.15 m ölçülerindeki mekân güneyde caminin güney beden duvarı aksından 0.87 m içeride iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Giriş mekanının ekanın ortasında bir mezar kaidesi bulunmaktadır. Kazılar sonucunda ortaya çıkarılan bu bölümün hangi amaç için kullanıldığı tam olarak bilinmemektedir (Şekil 8).

Giriş bölümünün zemin eğimi iki adet merdiven basamağı ile aşılmaktadır. Bu mekânın kuzey beden duvarının ortasında 0.82 m genişliğinde bir kapı yer almaktadır. Dikdörtgen planlı giriş bölümünün kuzeybatı kısmında yer alan 1.22 m genişliğindeki çift kanatlı bir kapı yardımıyla cami iç mekânına girilmektedir (Şekil 9,10).

Şekil 9,10. Horhor Camii İç Mekân Görünüşleri (Kaynak: Ş. Öztürk, 2020)

Cami iç mekânı, 11.73x9.55 m ölçülerinde dikdörtgen formunda doğu-batı istikametinde düz bir zemine kurulmuştur. İç mekânın doğu ve batı beden duvarlarının ortasında iç mekâna doğru 1.40 m uzunluğunda, 1.25 m genişliğinde çıkıntı aksının ortasında iki adet 1.25x1.25 m ölçülerindeki kare planlı kaide yer almaktadır. Kare kaideler üzerinde yükselen üç adet sivri kemer ile dikdörtgen planlı iç mekân doğu batı aksı üzerinde ortadan ikiye ayrılmıştır (Şekil 10).

Şekil 11. Horhor Camii İç Mekân Ayakkabılık Oturma Sekisi Görünüşü (Kaynak: Ş. Öztürk, 2012)

İç mekânın orta kemer aksının doğu ve batı cami beden duvarlarına bitişik olarak inşa edilen dört adet oturma sekileri zeminden 0.58 m yüksekliğindedir. Bu oturma sekilerinden cami giriş kapısının güneyinde yer alan oturma sekisi diğer üç adet 1.40x4.30 m ölçülerindeki sekiye göre daha küçük düzenlenmiştir. Bu sekilerden giriş kapısının güneyinde ve kuzeybatı köşesinde yer alan oturma sekilerinin alt kısmında 0.13x0.25 m ölçülerinde oluşturulan boşluklar ayakkabılık (çarıklık) olarak kullanılmıştır (Şekil 11).

Şekil 12,13. Horhor Camii İç Mekân Genel Görünüşleri (Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)

Caminin güney kible beden duvarı boyunca duvara bitişik olarak yonu taştan inşa edilen oturma sekileri 0.57 m genişlikte ve zeminden 0.30 m yüksekliğindedir. İç mekânın güney beden duvarının ortasında yer alan mihrap nişi 2.06x4.29 m ölçülerinde, niş derinliği 0.60 m'dir. Kesme kalker taş kullanılarak inşa edilen mihrap nişi her iki yanda yer alan köşe sütünceleri ile istiridiye yivli yuvarlak bir kemer ile çevrelenmişti (Şekil 12,13).

Şekil 14-16. Horhor Camii Mihrap Gönüşleri, Mihrap Plan ve Cephesi (Kaynak: Ş. Öztürk, 2005)

Duvar yüzeyinde taşıntılı boş bırakılmış yüzeylerin ortasında yer alan mihrap hücresi, köşelerden yarım çokgen gövdeli sütüncelerle sınırlandırılmış, beş kenarlı yarım sekizgen planlı olarak gerçekleştirilmiştir. Mihrap hücresi örtün kavsara yarım küre biçiminde ve istiridye yivli ve ışınsal olarak genişleyen daire kesitli on yivle kavsara hareketlendirilmiştir. Köşelerdeki sütüncülerin akantus yapraklı başlıkları dikkat çekmektedir. Mihrap nişi dışta 0.32 m taşıntısı yarım piramidal bir külahla nihayetlenmektedir (Şekil 14-16).

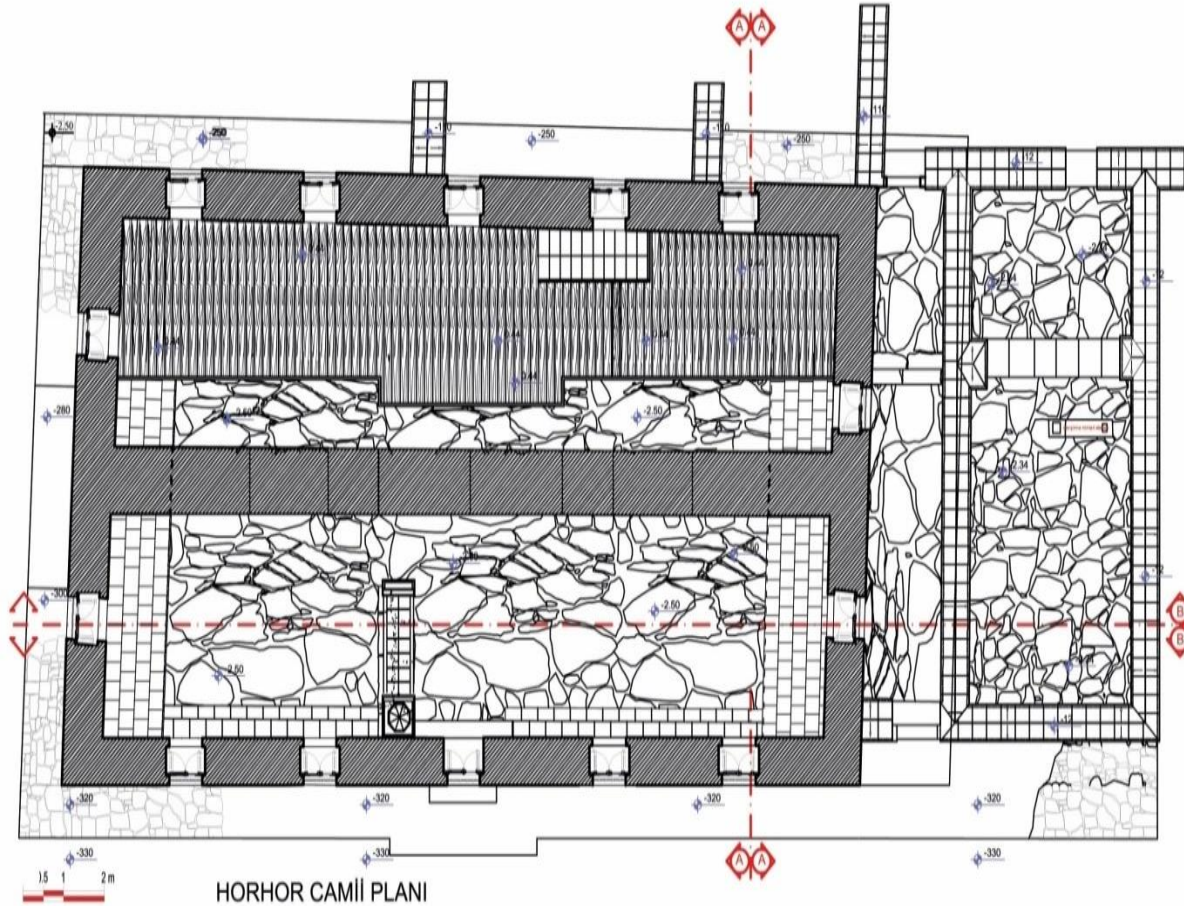
Şekil 17-19. Horhor Camii Mihrap Görünüşleri (Kaynak: Ş. Öztürk, 2021)

Mihrap kavsaranın üzerinde boydan boya uzanan ikişerli kartuşlardan oluşan içerisi boş bırakılmış kitabelik yer almaktadır. Mihrabın en üstünde mukarnas dolgulu yekpare bir taç yer almaktadır. Mihrabı dıştan, alttan dolanarak oturtmalık teşkil eden mukarnaslı bir bordur çevrelemektedir. İçten ve dıştan düğüm motifli ince şeritlerle sınırlandırılmış ana

bordur, sekizgenlerden gelişen geometrik geçme motiflerinden oluşan kompozisyonla bezenmiştir.

Mihrap hücresi, köşelerden silindirik gövdeli sütüncelerle sınırlandırılmış 1.00 m genişliğinde 0.65 m derinliğinde beş kenarlı, yarım sekizgen planlı olarak gerçekleştirilmiştir. Mihrap, sütüncü başlıklarına oturan üç dilimli kemerle kuşatılmış, mukarnaslı bir kavsarayla örtülmüştür (Şekil 17-19).

Mihrabın tüm iç yüzeyi, alttan ve üstten eşkenar dörtgen iki şeritle sınırlandırılmış, altı kollu yıldızlarla süslemelidir. Çerçeveadaki ve hücredeki alçak kabartma bu süslemelerden başka, geç dönemde kemer köşeliklerine alçı sıva üzerinde bitkisel motifli kalem işi süslemeler ile bezelidir. Mihrabın diğer kısımlarında ise baklava dilimli yeşil, kırmızı ve mavi renkli toprak kök boyalıdır (Şekil 20)

Şekil 20. Horhor Camii Mahfil Kat Restorasyon Planı (Kaynak: Ş. Öztürk, 2021)

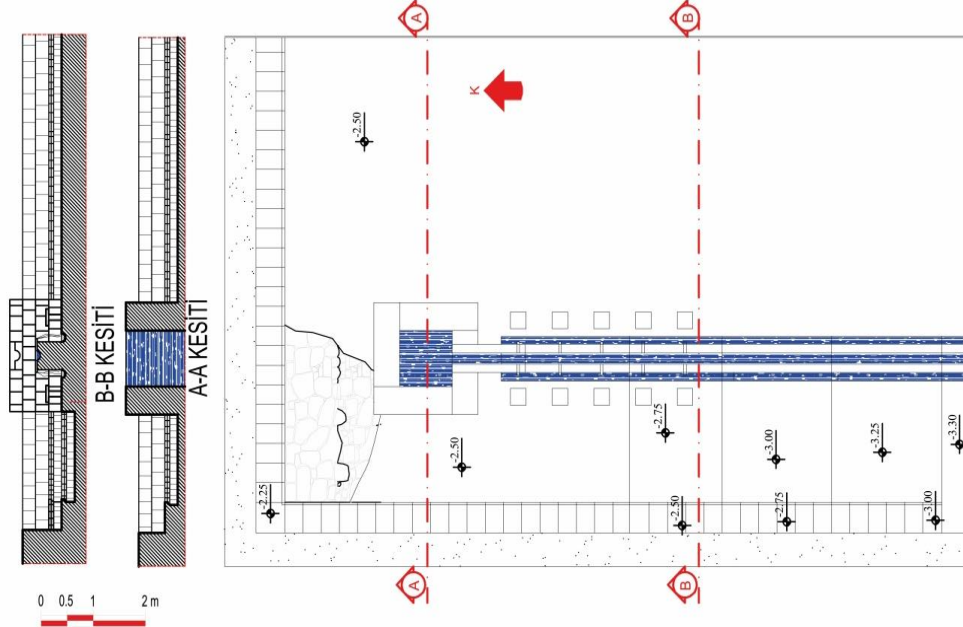
İç mekânın kuzey beden duvarı boydan boya 3.00 m genişliğindeki ahşaptan imal edilmiş bir mahfil yer almaktadır. Mahfile çıkış kuzey beden duvarına bitişik 1.00 m genişliğindeki ahşap bir merdiven ile sağlanmaktadır. Mahfil zeminde dört adet 0.25x0.25 m ölçülerindeki yekpare imal edilmiş taş kaideler üzerinde yükselen 0.15 m çapındaki ahşap dikmeler üzerinde yükselmektedir (Şekil 20).

Mahfil bölümü, ortada 4.50 m genişliğinde 0.55 m genişliğinde dışa çıkıntılı olarak düzenlenmiştir. İç mekanın aydınlatması yapının alt kotunda dört adet güney beden duvarında, ikisi doğu beden duvarında olmak üzere altı adet pencere ile üst kotta ise doğu ve batı beden duvarlarında ikişer, kuzey ve güney duvarlarında ise beşer karşılıklı 14 adet 0.98 m genişliğinde çift kanatlı benzer mimari özellikte dikdörtgen formu toplam 20 adet pencere yer almaktadır.

Cami ve giriş bölümünün zemin kayrak sal taşı ile kaplı olup, yapının iç kısmı oturma sekileri dışında tüm duvar satırları kireç harç ile sıvalıdır. Mihrabın batısında yer alan minber kaidesi zeminden 0.15 m yüksekte, ceviz süslemeli ahşaptan imal edilmiştir (Şekil 20).

2.2. Horhor Çeşmesi

Horhor Camii'nin kuzeybatısında Horhor bahçelerinin doğu çevre möhre duvarının arasında yer alan Horhor Çeşmesi arteziyen olarak akmaktadır. Horhor Camii 2012 yılı onarım çalışmalarında yapılan bilimsel kazılar sonucu tamamıyla ortaya çıkarılmıştır (Şekil 21).

Şekil 21. Horhor Çeşmesi Planı ve Kesitleri (Kaynak: Ş. Öztürk,2011)

Horhor Çeşmesi, 1.00x100 m ölçülerinde kare planlı arteziyen çeşme gözesinin çevresi 0.50 m genişliğindeki yonu taşı ile çevrelenmiştir. Çeşme gözesinden 2.20 m aralıkta kuzey ve batı bölümden açık oturma sekileri düzenlenmiştir. Çeşme gözesinden çıkan akarsu güneyde tasarlanmış kare planlı oluk içerisinde akarak daha düşük kotta yer alan karşılıklı altı, toplamda 12 adet yonu taştan imal edilmiş abdest alma oturmaları yer almaktadır (Şekil 22,23).

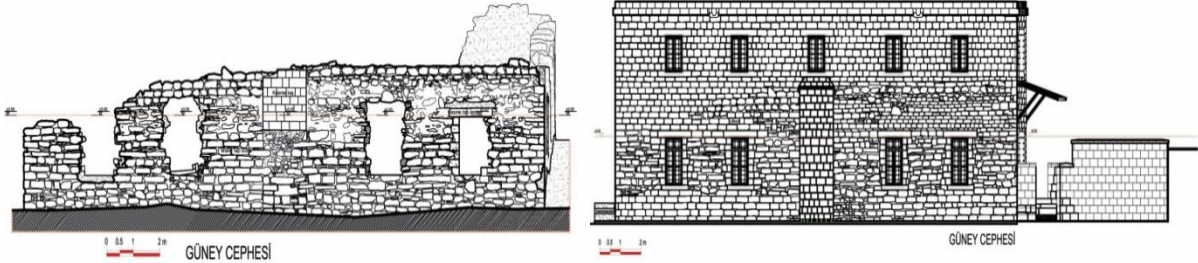

Şekil 22,23. Horhor Camii Çeşmesi Genel Görünüşleri (Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)

Horhor Çesmesi'nin doğusu düz, batısındaki zemin eğimi ise üç kademeli olarak düzenlenmiştir (Şekil 22,23).

2.3. Cepheleler

Horhor Camii'nin hareketli cephesi, güney cephesidir. Güney cephesi, 19.55 m genişliğinde 8.39 m yüksekliğinde 0.10 m dışa taşıntılı iki kademeli düz 0.53 m yüksekliğindeki saçak yardımıyla düz toprak dama geçiş yapmaktadır (Şekil 24,25).

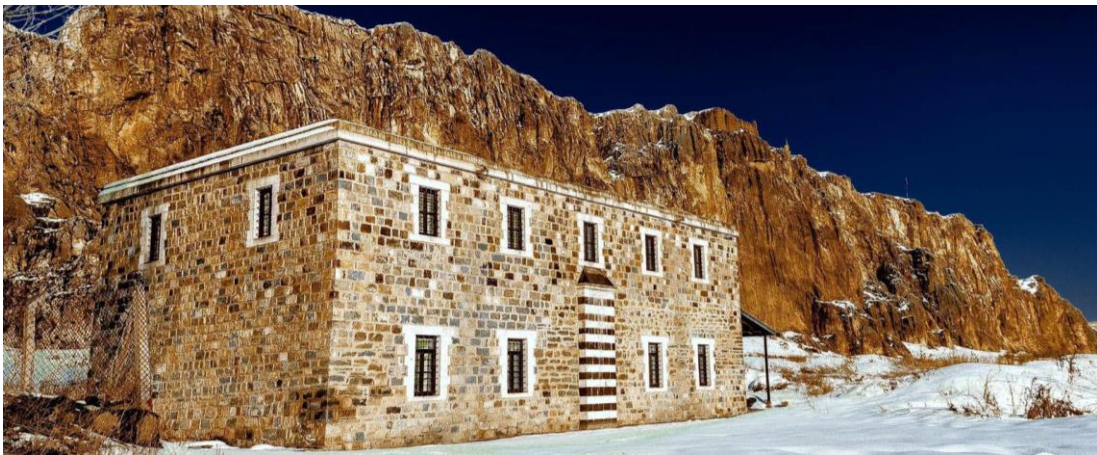
**Şekil 24,25. Horhor Camii Güney Cephesi Rölöve ve Restorasyonu
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)**

Güney cephesinin ortasında yer alan mihrap nişi 0.32 m dışa taşıntılı, 1.63 m genişliğinde ve 4.99 m yüksekliğinde üst bölümü pramidal pahlı olarak yonu taş iki renkli almalı dizim örgülü olarak inşa edilmiştir (Şekil 26,27).

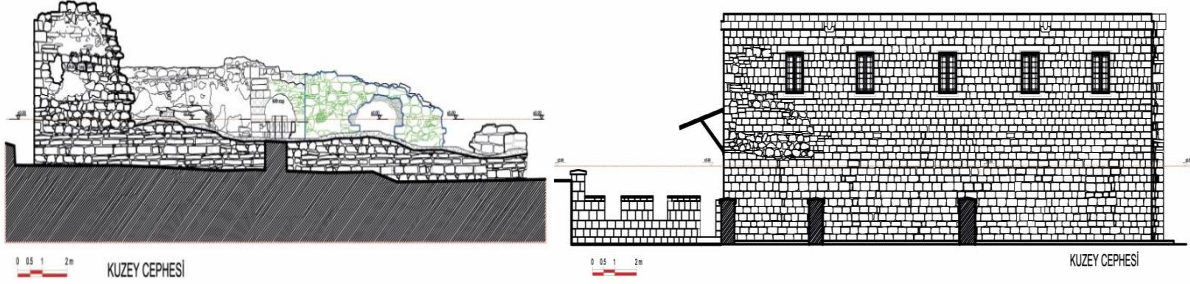
**Şekil 26,27. Horhor Camii Güneybatı ve Güney Genel Görünüşleri
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)**

Mihrap niş çıkıntısının her iki yanında aynı yatay aks üzerinde toplam dört adet simetrik dikdörtgen formlu metal korkuluklu pencere yer almaktadır. Mihrap nişinin üst kotunda bir olmak üzere aynı yatay ve düşey aks üzerinde bulunan beş adet pencere bulunur. Cephenin doğusunda yer alan giriş bölümü ve ahşap markiz bölümü yer almaktadır (Şekil 28).

Fotoğraf 28. Horhor Camii Güneybatı Genel Görünüşü (Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)

Kuzey cephesi, 19.43 m genişliğinde 7.05 m yüksekliğinde 0.10 m dışa taşıntılı iki kademeli düz 0.53 m yüksekliğindeki saçak yardımıyla düz toprak dama geçiş yapmaktadır. Yapının kuzey cephesinin alt kotunda üç adet kuzey yönüne yönelik duvar kalıntısı yer almaktadır (Şekil 29-32).

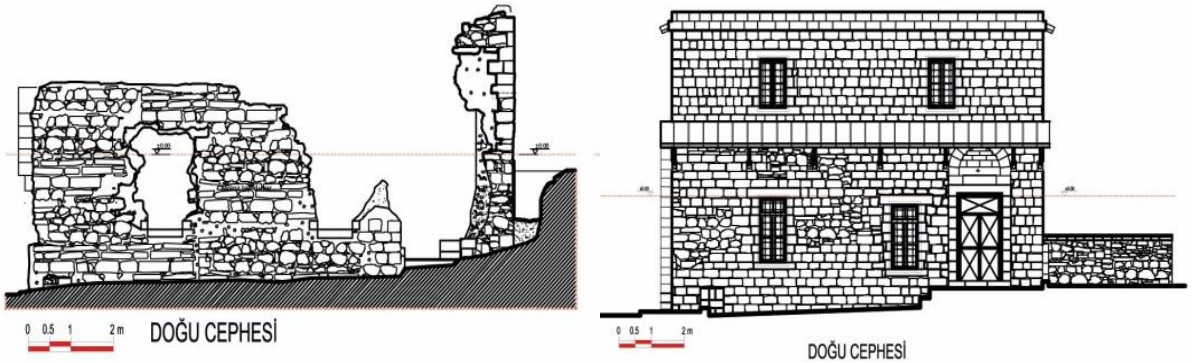
Şekil 29,30. Horhor Camii Kuzey Cephesi Rölöve ve Restorasyonu
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)

Şekil 31,32. Horhor Camii Kuzeydoğu Genel Görünüşleri
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)

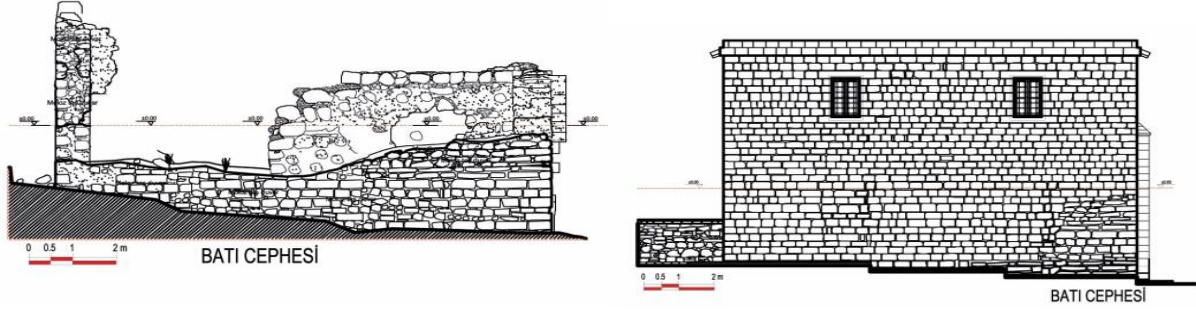
Cephenin üst kotunda aynı yatay aks üzerinde yer alan beş adet dikdörtgen formlu pencereler yer almaktadır. Kuzey cephesini doğusunda yer alan giriş ve ahşap markiz bölümü yer almaktadır (Şekil 31,32).

Doğu cephesi, 11.33 m genişliğinde, cephenin yüksekliği ortalama 8.00 m yüksekliğinde olup, kuzey ve güney cepheleri arasında yaklaşık olarak 0.65 m kot farkı eğim ve iki adet merdiven rıhtı ile aşılmaktadır (Şekil 33,34).

Şekil 33,34. Horhor Camii Kuzey Cephesi Rölöve ve Restorasyonu
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)

Doğu cephenin kuzey köşesinde yer alan yuvarlak kemerli giriş kapısının güneyinde bulunan iki adet simetrik dikdörtgen formlu alt kot pencere, daha üst kotta yer alan iki pencere ve giriş markiz ile cephede hareketlilik sağlanmıştır. Doğu cephesinin kuzeyinde bitişik bina duvar kalıntısı ve güneyinde mihrap niş çıkıntısı yer almaktadır (Şekil 35,36).

Şekil 35,36. Horhor Camii Batı Cephe Rölöve ve Restorasyonu
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)

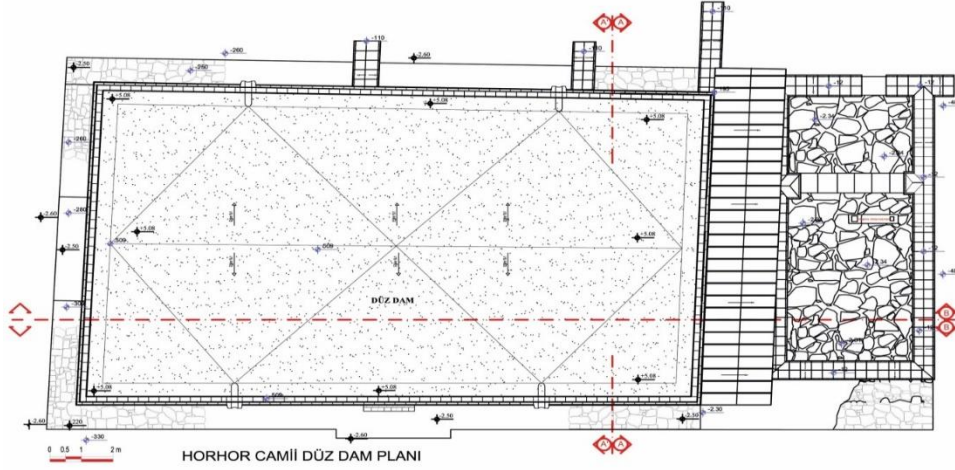
Yapının batı cephesi, 11.70 m genişliğinde, 8.00 m yüksekliğinde, kuzey ve güney cepheleri arasında yaklaşık 0.65 m kot farkı, üç adet kademeye aşılmaktadır. Batı cephenin üst kotunda aynı yatay aks üzerindeki iki simetrik dikdörtgen formundan pencere yer almaktadır. Cephenin kuzeyinde bulunan bitişik duvar kalıntısı, güneyindeki mihrap niş çıkıntısı ve üst kotta yer alan iki adet pencere ile cephe düzenlemesi sağlanmıştır (Şekil 37,38).

Şekil 37,38. Horhor Camii Doğu ve Batı Genel Görünüşleri
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)

2.4. Düz Dam Örtü Planı

Horhor Camii'nin örtü sistemi geleneksel bölge sivil mimarisine uygun olarak düz toprak dam olarak tasarlanmıştır. Düz toprak dam, 11.97x19.49 m ölçülerinde dikdörtgen planlı olarak düzenlenmiştir (Şekil 39).

**Şekil 39. Horhor Camii Düz Toprak Dam Restorasyonu
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)**

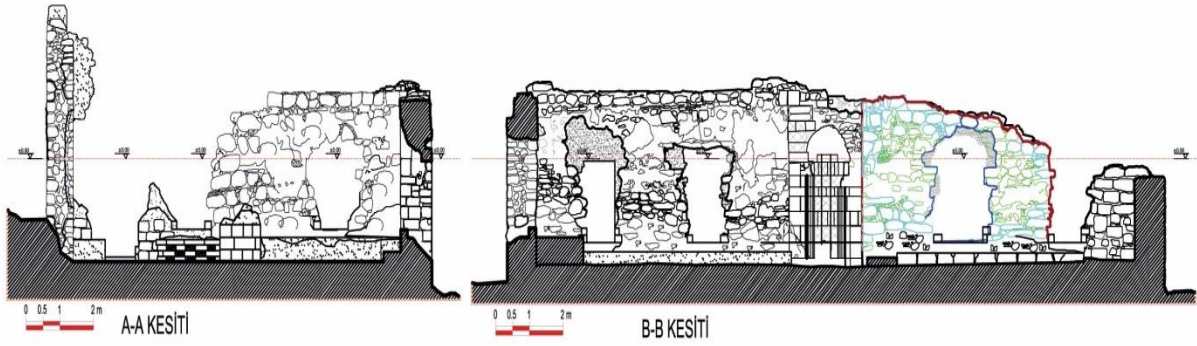
Düz toprak damın eğimi doğu-batı istikametinde kuzey ve güneye doğru % 2 eğimli olarak tasarlanmıştır. Güney ve kuzey saçaklarında yer alan iki toplamda dört adet yakpare taştan inşa edilmiş çötenler yardımıyla kar ve yağmur suları dışarıya doğru tahliye edilmektedir. Periyodik olarak yılda iki kez sonbahar ve ilkbahar aylarında düz toprak damın bakım ve onarımının yapılması gerekmektedir (Şekil 40).

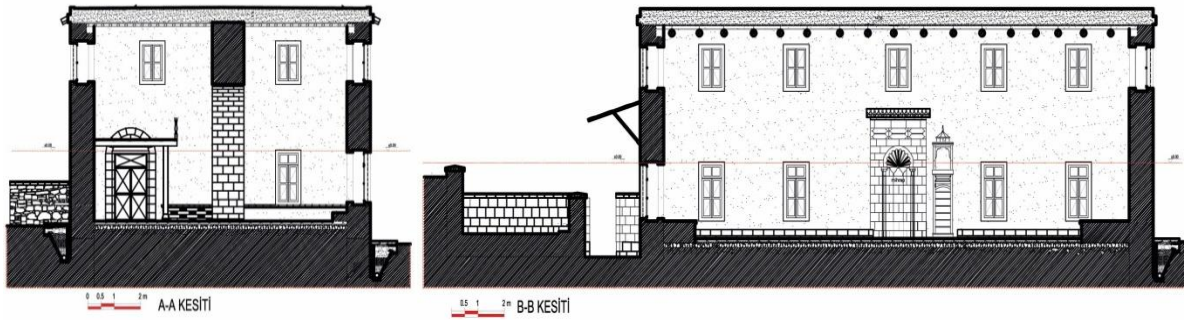
**Şekil 40. Horhor Camii Kuzeydoğu ve Düz Toprak Dam Genel Görünüşü
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)**

2.5. Malzeme ve Yapım Tekniği

Horhor Camii'nin inşasında yerel yapım malzeme olarak; yonu taşı, kaba yonu taşı, kayrak sal taşı, moloz taşı, ahşap, metal, kurşun kaplama ve çorak toprak kullanılmıştır (Şekil 41-44).

**Şekil 41,42. Horhor Camii A-A En ve B-B Boy Kesit Rölöveleri
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)**

**Şekil 43,44. Horhor Camii A-A En ve B-B Boy Kesit Restorasyonu
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)**

Horhor Camii'nin oluşturan beden duvarları yaklaşık 0.95 m, doğu bölümündeki giriş bölümü beden duvar ise 0.60 m kalınlığında olup yığma taş duvar dolgu yapım tekniğinde inşa edilmiştir (Şekil 45-49).

**Şekil 45-49. Horhor Camii Yonu Taş Kullanım Görünüşleri
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)**

2.5.1.Yonu Taş; Yapının pencere atkı taşı ve iç dış sövelerinde, giriş kapısı kemer ve sövelerinde, mihrap iç ve dış yapısında, oturma sekileri, ayakkabılık bölümü, saçak yapısında, çeşme yapımında ve camii giriş bölümü ile çevre duvar harpuştalarında kullanılmıştır (Şekil 50-52).

Şekil 50-52. Horhor Camii Yonu Kalker Taşı Kullanım Görünüşleri
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)

2.5.2. Kaba Yonu Taş; Yapınıni beden ve çevre duvar yapımında sıralı duvar yapım tekniğinde kullanılmıştır.

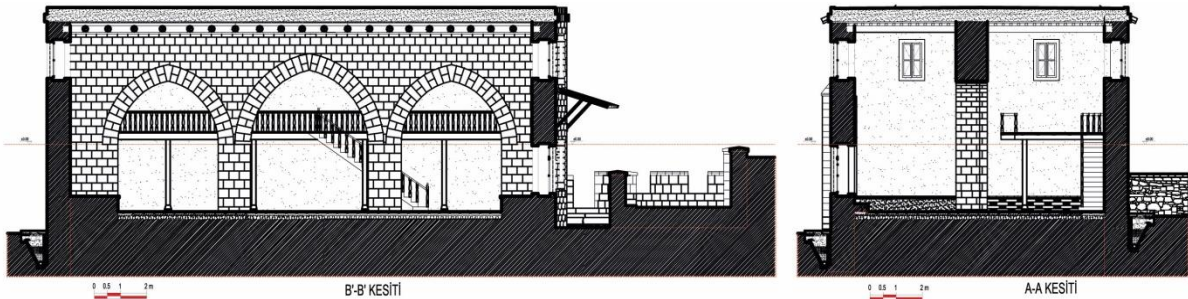
2.5.3. Kayrak Sal Taş; Yapının iç mekân zemin kaplaması ile yapı giriş zemin kaplamasında kayrak sal taşı kullanılmıştır (Şekil 53,54).

Şekil 53,54. Horhor Camii Kayrak Sal Taşı Kullanım Görünüşleri
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)

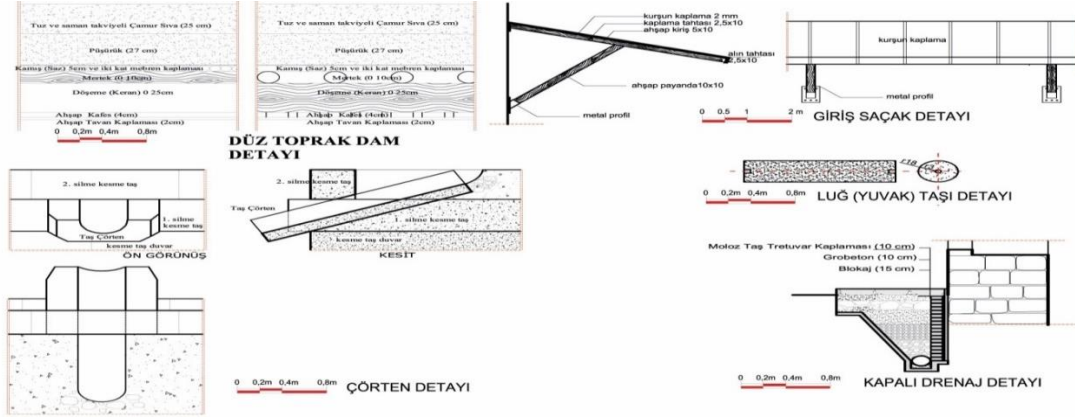
2.5.4. Moloz Taş; Yapının beden duvarlarının inşasında iç dolgu yapım malzemesi olarak moloz taş kullanılmıştır (Şekil 41-44).

2.5.5. Ahşap Malzeme; Caminin kapı ve pencere kanat ve kasa doğramalarında, mahfil katı, giriş bölümü markiz, örtü sisteminde ahşap kirişler-merteklerde çam cinsi, minber, kürsü ve kitaplık yapımında ise ceviz ahşap doğrama kullanılmıştır (Şekil 55,56).

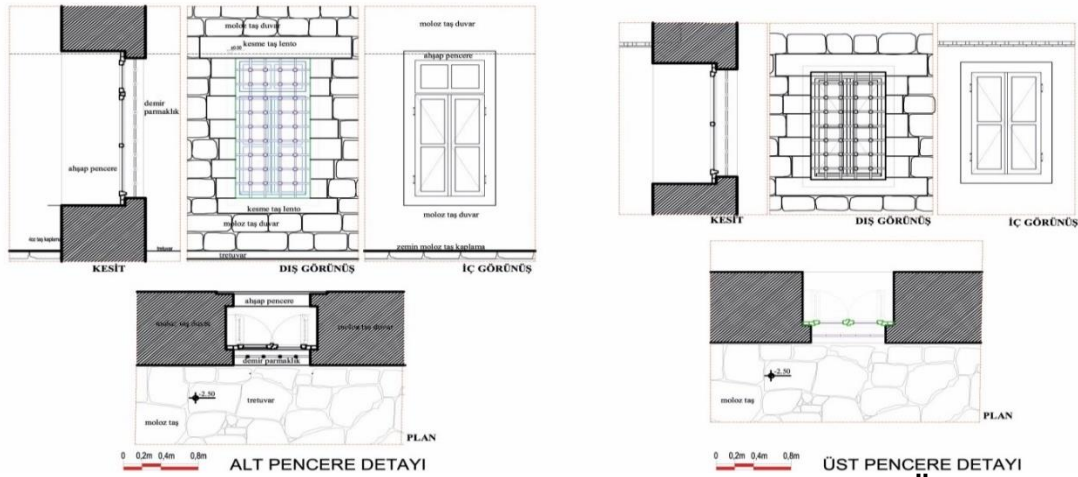
Şekil 55,56. Horhor Camii A-A En ve B-B Boy Kesit Restorasyonları
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)

2.5.6. Metal Malzeme; Yapının kapı ve pencere aksesuar ve pencere korkuluk ferforjlerinde kullanılmıştır.

Şekil 57-61. Horhor Camii Güney Düz Dam, Çörlen, Markiz, Luğ ve Kapalı Drenaj Detayları (Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)

2.5.7. Kurşun Kaplama; Yapının doğu giriş bölümünde yer alan markiz üst kaplamasında 1.5 mm kalınlığında kurşun kaplama kullanılmıştır (Şekil 57-61).

Şekil 62,63. Horhor Camii Pencere Detayları (Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)

2.5.8. Çorak Toprak; Horhor Camii, örtü sistemi düz toprak dam olarak ahşap kiriş üzeri ahşap mertek, kamış, püşürük toprak ve çamur sıva şeklinde düzenlenmiştir. Düz toprak dam inşasında geleneksel düz toprak dam yapım sistemi kullanılmıştır. Çorak toprak içerisine kaya tuzu, saman, odun külü ve yeterince su ile karılıp en az üç gün bekletildikten sonra çamur olarak yapının düz dam örtü sisteminde kullanılmıştır (Şekil 64,65).

Şekil 64,65. Horhor Camii Ahşap Kiriş ve Düz Toprak Dam Görünüşleri (Kaynak: Ş. Öztürk, 2013)

Yapının düz toprak damında sırasıyla 0.15 m kalınlıkta çamur, 0.25 m kalınlıkta püshürük, su geçirimsizliği engellemek amacıyla iki kat mebran, tekrar 0.20 m kalınlığında püshürük, 0.10 m kalınlığında saz (kamuş), ahşap mertek kaplaması (0.03 m) ve 020-025 m çapında yuvarlak kesitli ahşap kirişler kullanılmıştır (Şekil 64,65).

Yapının iç duvarlarının sathı kireç harcı ile sıvalı yüzeyi badanalıdır. Yapıda bağlayıcı malzeme olarak kireç harcı ve saman, odun külü ile kaya tuz katkılı çamur kullanılmıştır (Öztürk, 2018, 607-611).

2.5.9. Onarımda Kullanılan Harç Analiz Sonuçları

Horhor Camii, onarım çalışmalarında kullanılan harç yapının iki farklı değişik bölgesindeki özgün numunelerden alınmıştır. Alınan özgün harç numuneleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez ve Bölge Laboratuvarı'nda kimyasal analizleri yapılmıştır. Harç analiz deneylerinde binoküler mikroskop kullanılmıştır. Horhor Camii, onarım çalışmalarında kullanılan iki harç numunesinin analiz karışım birim oranları tespit edilmiştir (Öztürk, 2012, 1-3).

a) Harç Numunesi

% 28-30 oranında sönmüş ve bekletilmiş kireç malzeme.

% 25-27 oranında taş tozu malzeme.

% 40-43 oranında temiz su ile yıkanmış ince dere kumu temiz su ile karışımı ile hazırlanır.

b) Harç Numunesi

% 25-30 oranında sönmüş ve bekletilmiş kireç malzeme.

% 55-60 oranında taş tozu malzeme.

% 08-10 oranında yıkanmış ince dere kumu temiz su ile karışımı ile hazırlanır (Öztürk, 2012: s. 1-3).

2.6. Süsleme

Horhor Camii, inşa edildiği XVII. yüzyılı dönemin mimari özelliklerine uygun inşa edilmiştir. Yapının dış beden duvarlarında mihrap dış çıkıntısında kullanılan renkli alması taş örgüsü ve bitiş pahı dışında herhangi bir süsleme unsuru mevcut değildir.

**Şekil 66,67. Horhor Camii Mihrap Genel Görünüşleri
(Kaynak: Ş. Öztürk,2013)**

Yapının iç mekânında yer alan tek süslemeli mimari ögesi mihraptır. Mihrap nişinin her iki yanında yer alan simetrik sütunceler yuvarlak kemer içerisinde on adet istiridiye yivil ile şekillenmiştir.

Mihrap kemeri ikişer sıra halinde altı boş kartüş ile donatılmıştır. Mihrap üst bölümü dışa taşkın mukarnas bir siperlikle son bulmuştur. Mihrap sathı çeşitli dönemlerde kök boyalar kullanılarak çeşitli şekillerde süslemeler ile donatılmıştır (Şekil 66,67).

3. KAZI VE TEMİZLİK ÇALIŞMALARI

Horhor Camii onarım çalışmalarına başlanmadan önce araştırma ve temizlik kazı çalışmalarını başlatmak için, Van Müze Müdürlüğü tarafından Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden gerekli kazı izinleri alınmıştır (Öztürk, 2012, 9-27).

**Şekil 68. Horhor Camii Kuzeydoğu Genel Görünüşü
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2010)**

Horhor Camii, araştırma kazısının temel amacı, örtü sistemi ve beden duvarlarının büyük bir bölümü yıkılan iç mekan içerisindeki haftiyatın temizlenmesini sağlamaktır. Ortaya çıkan yeni mimari verileri koruma amaçlı rölöve, restitüsyon ve restorasyon uygulama projelerine aktarımını sağlamaktır. Bu kapsamda cami iç mekân zemin kotu ile zeminde yer alan mimari elemanları ortaya çıkartmak ve yapının dış beden zemin temizliğini yaparak temel zemin kotunun tespitini ortaya çıkartmaktır (Şekil 68,69).

**Şekil 69. Horhor Camii Güneydoğu Genel Görünüşü
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2010)**

Kazı çalışmaları 2011 yılı Temmuz ve Ağustos ayları içerisinde 20 kişilik kalifiye işçi elemanının katılımıyla Van Müze Müdürlüğü'nden bir Arkeolog bir Sanat Tarihçisi ve proje mellifinin bilimsel başkanlığından oluşan bir ekip yardımıyla yaklaşık 36 günlük bir zaman diliminde yapılarak tamamlanmıştır (Şekil 70).

Şekil 70. Horhor Camii İç Mekân Kazı Genel Görünüşü
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)

Horhor Camii'nin iç mekân ve dış çevresinde yapılan kazı ve çevre temizliğin sonucunda yaklaşık 420 m³ hafriyat alan dışına taşınmıştır. Kazı çalışmalarında ortaya çıkan yeni mimari veriler, ahşap, metal ve kağıt veriler başlangıç, ara ve sonuç kazı raporlarına ve mimari koruma raporuna ayrıntılı olarak yansıtılmıştır. Kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan her türlü mimari veriler onarımda kullanmak üzere ayrı ayrı alan dışına ayrı ayrı tasnif edilmiştir.

Şekil 71-73. Horhor Camii İç Mekân Kazı Genel Görünüşleri
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)

Yapılan kazı çalışmaları sonucunda iç mekân zemin kotu ve yapım malzemesi, mihrap formu ve zemin kotu, iç mekân oturma sekileri, ayakkabılık bölümleri, kapı-pencere söveleri, formu ve sayıları, mahfil kotu ve iç mekân kemer kare sütun yerleri, mimber yeri, beden duvarları kalınlık ve yapım örgü tekniği, dış mekân zemin kotları her cephede ayrı ayrı olarak ayrıntılı bir şekilde tespit edilmiştir (Şekil 70-76).

**Şekil 74-76. Horhor Camii İç Mekân Kazı Genel Görünüşleri
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)**

Kazı çalışmaları ile ortaya çıkan hafriyat alan dışına taşınmış, yonu, moloz, kaba yonu ve diğer mimari özellik arz eden tüm mimari veriler yakın çevrede ayrı ayrı istiflenerek kayıt altına alınmıştır (Öztürk, 2012, 9-27).

**Şekil 77,78. Horhor Camii Giriş Bölümü Kazı Görünüşleri
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)**

**Şekil 79,80. Horhor Camii İç Mekân Kazı Sonrası Görünüşleri
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)**

Şekil 81-86. Horhor Camii İç Mekân Kazı Çalışmalarında Tespit Edilen Amorf Malzeme Görünüşleri(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)

Kazı sonucunda Horhor Camii'nin iç mekan, çevre ve doğu giriş bölümünde ortaya çıkan tüm mimari yeni veriler yeniden hazırlanan rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelere proje müellifi tarafından aktarılarak Van Kültür ve Koruma Bölge Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır (Şekil 77-87).

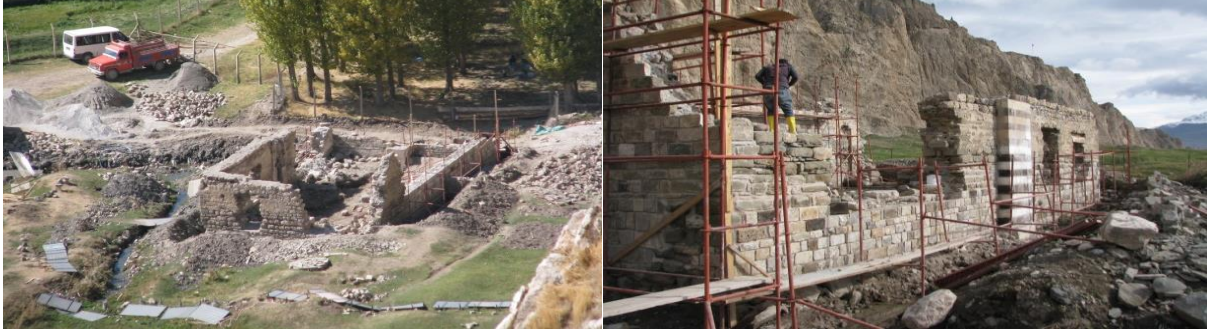

Şekil 87. Horhor Camii Kazı Çalışmaları Sonra Genel Görünüşü (Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)

Uygulama ölçeğinde hazırlanan koruma mimari projeler Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından aynı yıl içerisinde ilgili yüklenici firmaya ihale edilerek onarım çalışmaları bu kapsamda tamamlanmıştır.

4. ONARIM ÇALIŞMALARI

Horhor Camii, bilimsel kazı ve temizlik çalışmalarından sonra yeniden hazırlanan rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri ilgili Van Kültür Varlıkları Bölge Kurul Müdürlüğü tarafından onaylandıktan sonra, Vakıflar Bitlis Bölge Müdürlüğü tarafından 2012 yılında yapım ihalesi yapılmıştır

**Şekil 88,89. Horhor Camii Onarım Çalışma Görünüşleri
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)**

Horhor Camii onarım çalışmaları Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün kontrol elemanları ve proje müellifinin ortak denetiminde yapılarak tamamlanmıştır (Şekil 88,89). Yüklenici firma iş programında yer alan çalışma esnasına göre yapının çevre ile ilişkisini kesmek ve iş can ve mal güvenliğini sağlamak amacıyla geçici koruma amaçlı çit ile çevrelemiştir.

Araştırma kazı sonucunda tespit edilen yapı beden duvarlarının stabilitesini sağlamak amacıyla, gerekli önlemler alınarak, bağlayıcı özelliğini yitirmiş duvarların uygulama projesinde belirtilen şekilde sağlam kısmına kadar düzenli bir şekilde sökülüp yeniden inşa edilerek tamamlanmıştır (Şekil 90,91).

**Şekil 90,91. Horhor Camii Beden Duvarları Onarım Çalışma
Görünüşleri (Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)**

Yapıda bağlayıcı madde olarak kullanılan kireç harcı, özgün harç numunesinin kimya laboratuvarlarında elde edilen analizleri sonucunda belirlenen birim oran ve karışımları dikkate alınarak yapılmıştır.

**Şekil 92,93. Horhor Camii Beden Duvarları Onarım Çalışmalarında
Görünüşler (Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)**

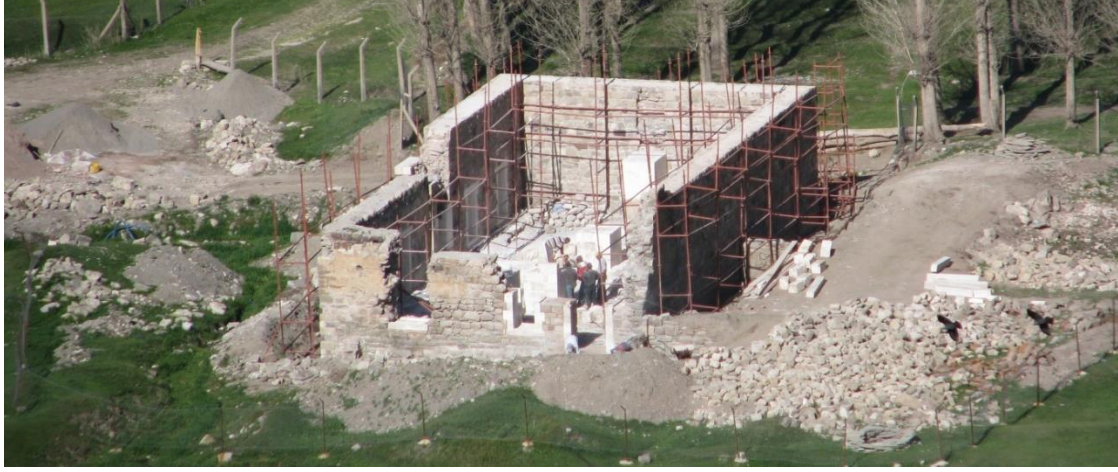

Şekil 94-96. Horhor Camii Beden Duvarları Onarım Çalışma Görünüşleri (Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)

İç mekan ve giriş bölümündeki özgün kayrak sal taş kaplamaların bakım ve onarımları yapılarak yeniden düzeltilip tesviyesi yapılmıştır. İç mekan oturma seki ve ayakabılık bölümleri özgün halinde olduğu gibi yöresel kalker taş kullanılarak onarımları yapılmıştır. Mihrap bölümünün eksik bölümleri restorasyon projesine uygun olarak yeniden bakım ve onarımı tamamlanmıştır (Şekil 92-99).

Şekil 97-99. Horhor Camii Beden Duvarları Onarım Çalışma Görünüşleri (Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)

**Şekil 100. Horhor Camii Onarım Çalışma Genel Görünüşü
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)**

Caminin tüm kapı ve pencerelerinin, söve ve kaplama yonu taşlarının yeniden onarım ve bakımları yapılmıştır. Lokma metal korkuluklar özenli olarak yerlerine yerleştirilmiştir.

**Şekil 101,102. Horhor Camii İç Mekân Onarım Çalışma Görünüşleri
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)**

Tamamıyla yıkık bir konumda olan düz dam örtü sistemi uygulama restorasyon projesi detaylarında hazırlanan projeye uygun olarak yeniden tamamlanmıştır. Kuzey ve güney beden duvarları boyunca yerleştirilen ahşap yuvarlak kesitli döşemeler ortadaki kemer duvarları üzerinde 0.40 m aralıklarla yerleştirilmiştir. Ahşap kirişler üzerine mertek, kamış, püşürük ve çamur sıva silimdirik loğ yardımıyla sıkıştırılarak düz dam örtü sistemi tamamlanmıştır (Şekil 100-104).

**Şekil 103,104. Horhor Camii İç Mekân ve Düz Dam Ahşap Onarım Çalışma Görünüşleri
(Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)**

Drenaj Çalışmaları

Horhor Camii, çevre ve dış beden duvar bölümlerinde yapılan zemin sondaj çalışmalarında taban su seviyesinin yüksek olduğu jeolojik lokal sondaj ve yapısal statik analiz çalışmaları sonucunda konusunda uzman teknik elemanlarınca tespit edilmiştir.

Eski Van Şehri'nin 1918-2010 yılları arasında doğanın ve definecilerin olumsuz etkisi altında kalarak şehrin yeraltı su kanallarının tahrip olması, zaman zaman Van Gölü su kotunun yükselmesiyle taban su kotu sürekli yükselmesine neden olmuştur. Bu nedenle tüm yapılarda olduğu gibi Horhor Camii'nin taban suyunun yükselmesi sonucunda yapının beden duvarlarını olumsuz bir şekilde etkilemiştir (Şekil 105-106).

Şekil 105,106. Horhor Camii Beden Duvarları Drenaj Onarım Çalışma Görünüşleri (Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)

Taban zemin su seviyesinin yüksek olmasında Van Gölü ile Horhor Camii' zemin arasında yaklaşık 1.20 m kot farkının olduğu DSİ elemanlarınca yapılan ölçümlerde tespit edilmiştir. Ayrıca Eski Van Şehri'nin muhtelif yerlerinde bulunan çeşme, kehriz ve yeraltı artezyen akarsuların drene sistemlerinin tahrip edilmesi sonucunda şehir zemin suyu kodu oldukça yükselmiştir. Bu durum diğer tüm mimari mevcut yapılarda olduğu gibi Horhor Camii'nin zemin temel malzeme yapısı ve statik durumunu olumsuz etkilediği bilimsel deney ve raporlar ile desteklenmiştir.

Şekil 107-109. Horhor Camii Beden Duvarları Drenaj Onarım Çalışma Görünüşleri (Kaynak: Ş. Öztürk, 2011)

Bu amaçla Horhor Camii'nin onarım çalışmalarında beden duvarlarına paralel olarak planlanan kapalı drenaj kanallar yardımıyla alan dışına bağlamak üzere drenaj projesi hazırlandı (Şekil 107-109).

SONUÇ

Eski Van Şehri ve Van Kalesi konum ve stratejik yapısından dolayı, eski çağlardan günümüze kadar birçok uygarlık tarafından imar edilmiştir. Her uygarlık başta dini mimari olmak üzere askeri ve sivil mimarlık eserleri ile kadim Van Kalesi ve Eski Van Şehri'ni donatmıştır.

1970'li yıllarda beri Eski Van Şehri ve Kalesi'nin değişik bölgelerinde yılın belli zaman dilimlerinde yapılan bilimsel kazı çalışmalarının akademik sürekliliğinin olmaması, kazılar sonucu ortaya çıkartılan mimari verileri konunmasına yönelik alınan palyetif önlemlerin yeterince teknik bilgiden yoksun olması, tarihi dokunun tahrip olmasına neden olmuştur. Eski Van Şehri'nde ve Van Kalesi'nin kuzeybatısındaki höyük alanında yılın sadece bir ayında yapılan bilimsel kazı çalışmaları, geri kalan onbir ayında doğanın ve definecilerin olumsuz etkisi altında kalarak her gün biraz daha tahrip olarak zemine yaklaşılarak tamamen yok olmuştur. Bilimsel olarak yapılan kazı çalışmaları ilgili kazı ekibinin bilimsel bildiri ve yayın dışında onarıma yönelik ciddi bir çalışmaya dönüşmemiştir.

2005 yılında itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Van Valiliği, Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün Van Kalesi ve Eski Van Şehri'ndeki uygulamaya yönelik yapılan birçok önemli proje gerçekleştirmiştir.

Kazı, proje ve onarım çalışmaları belli bir disiplin içerisinde yapılan ve günümüzde yöre halkı tarafından kullanılan yapılardan biri de hiç kuskusuz Horhor Camii'dir. Horhor Camii'nin konumu gereği Horhor Bahçeleri olarak adlandırılan mesire alanına yakın olması sebebiyle özellikle hafta sonu, Cuma ve önemli dini günlerde bir çok insan tarafından ziyaret ya da ibadet amaçlı olarak kullanılmaktadır.

Eski Van Şehri'nde XVIII. yüzyıl dininin mimarisinin örneklerinden biri olan Van Horhor Camii, son asır içerisinde doğanın, definecilerin ve yaşanan savaşın olumsuz etkisine rağmen Osmanlı dini mimarisinin ayakta duran önemli dini yapılarından biridir.

Osmanlı Devleti'nin Anadolu'nun en doğu sınırında XVIII. yüzyıl mimarisi ile inşa edilen Horhor Camii, Van kent kültür belleğinde adeta bir simge niteliği taşıyan önemli dini mimari yapılardan biridir. Adeta ölü bir kent görünümündeki Eski Van Kenti içerisinde yer alan Ulu Cami, Kızıl Camii, Hüsrev Paşa Külliyesi, Kaya Çelebi Camii, Horhor Camii gibi anıtsal mimari birçok yapıyı ayağa kaldırılarak işlev verilmesi bakımında öncü niteliğini taşımaktadır. Dikdörtgen düz dam planlı Horhor Camii'nin mimari iç ve dış mimari yapısı Van Şehri'ndeki diğer dini yapılardan oldukça farklı bir yapıda bina edilmiştir. Yapının iç mekan mihrap yapısı ve bölge mimarisinde ilk defa karşımıza çıkan oturma sekileri ve ayakabılık (çarıklık) bölümleri oldukça ilginçtir.

Eski Van Kenti'nde son bir asırlık yaşanan olumsuz etkilere rağmen günümüzde kısmen varlığını koruyarak mimari yapıların son 20 yıl içerisinde çeşitli kurumlar tarafından yapılan başarılı onarım çalışmaları ile Osmanlı mimari ruhunun varlığının bir göstergesidir.

TEŞEKKÜR

Van Kalesi ve Eski Van Şehri'nde yer alan birçok tarihi ve tescilli yapının kazı, proje, onarım vb. aşamalarında her türlü desteği sağlayan, başta dönemin Van Valisi Sayın Minür Karaloğlu'na, Vali Yardımcısı Sayın Atay Uslu'ya ve Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğü elemanlarına, teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- Çelebi, E. (1993). Seyahatname, C. 3-4, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Erzen, A. (1992). Doğu Anadolu ve Urartular, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Günel, F. M. (1993). Eski Van Kent Dokusu Üzerine Bir Deneme. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Güzeloğlu, S. (1996). Van Çevresine Tarihi ve Arkeolojik Açidan Bir Bakış, İstanbul, Biber Tanıtım.
- Kılıç, O. (1997). XVII. Yüzyıllarda Van, Van, Van Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Yayınları.
- Öztürk, Ş. (1996). Van-Ahlat ve Adilcevaz Tarihi Camileri Rölöve Proje Çalışması. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

- Öztürk, Ş. ve Erzen, J. N. (2004). Mimarlık ve Kent, Turkuaz: Denizin Coğrafyasında Van Eski Van: Şehri, TMMOB Mimarlık Dergisi, S. 317, s. 52-55.
- Öztürk, Ş. (2012). Horhor Camii Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Raporu, Van, 9-27.
- Öztürk, Ş. (2018). Eski Van Şehri Horhor Camii Kazı ve Restorasyonu, Dicle Üniversitesi I. Uluslararası Mimarlık Sempozyumu (Diyarbakır, 04-06 Ekim 2018). 1752-1772.
- Öztürk, Ş. (2021). XVI-XVII. Yüzyıllarda Van Mimarisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Van Özel Sayısı, 703-746.
- Öztürk, Ş. (2023). Eski Van Şehri Surları ve Saray Kapısı'nın Kazı, Proje ve Onarım Çalışmaları Hakkında Bir Araştırma, Eksen Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Dergisi, C.4(1), 38-61. Doi: 10.58317/eksen.1228308.
- Öztürk, R. (2012). İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez ve Bölge Laboratuvar Müdürlüğü Eski Van Yapıları Sıva ve Harç Analiz Raporu, 1-5.
- Tahran, M. T.-Sevin, V. (1985). Van Kalesi'nin ve Eski Van Şehri'nin Tarihi-Milli Park Projesi Üzerinde Ön Çalışmalar: Anıt Yapılar, Ankara III. Araştırma Sonuçları Toplantısı (20-24 Mayıs 1985), 297-355.
- Van Vilayet Salnamesi 1315, (1995). Van, Van Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Yayınları.